

Atina Polisi'nde Sınıf Mücadelesi: Sofist Düşünürlerin Konumlandırılması

Class Struggle in the Athens Police: Positioning Sophist Thinkers

Gökhan Çelen*

Özet

İnsanların düşünce tarzları ve bilgiye ulaşma yöntemleri antik çağlardan itibaren insanoğlunun gündeminde yer almıştır. Bu gündemin en önemli tartışma konularından bir tanesi ise bilginin kullanımına yönelik bakış açısı farklılıklarından kaynaklanmaktadır. İnsanların içerisinde yetiştiği ya da bulunduğu toplumsal düzen, ekonomik ve siyasi yapılar bakış açısı farklılıklarının temelini oluşturmaktadır. Düşünce tarihinde sistemli bir şekilde felsefi tartışmaların gerçekleştirildiği ve antik dünyanın başka bir yerinde karşılaşılmayan yönetim sistemiyle günümüz tartışmalarını derinden etkileyen antik Yunan dünyası bilgiye, bilginin kullanımına ve bilgeliğe dair tartışmaların başlangıç noktalarından sayılmaktadır. Antik Yunan dünyası içerisinde de Atina polisi en önemli

Abstract

People's ways of thinking and the methods of accessing knowledge have been on the agenda of mankind since ancient times. One of the most important discussion topics of this agenda is due to the differences in perspective on the use of knowledge. The social order, economic and political structures in which people are brought up or in which they live form the basis of the differences in perspective. The ancient Greek world, in which philosophical discussions were carried out systematically in the history of thought, and which deeply influenced today's discussions with its administrative system, which is not encountered elsewhere in the ancient world, is considered as the starting point of the discussions on knowledge, the use of knowledge and wisdom. In the ancient Greek world,

* Araştırma Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokhancelen@outlook.com, ORCID: 0000-0002-4853-228X.

yeri işgal etmektedir. Atina polisinde ortaya çıkan doğrudan demokrasi yönetimi ve tarihsel koşullar içerisinde değişen ekonomik ve toplumsal yapı felsefi tartışmalarda yeni ve farklı görüşleri ortaya çıkardığı gibi geleneksel yöntemlerden farklı uygulamaların polis hayatına girmesini de sağlamıştır. Kendilerini sofist olarak adlandıran düşünürler bu yeniliğin başlıca isimleridir. Bilgiye pratik bir anlam yükleyen ve bilgiyi başarı, üstünlük ve gelir kaynağı sağlama aracı olarak tasavvur eden bu kişiler polis hayatında kısa zamanda etkin ve görünür olmuşlardır. Kendi yöntemlerine göre bir eğitim programı tasarlayan sofist düşünürler, kendilerinden eğitim almak isteyen kişilere belirli bir ücret karşılığında hocalık yapmışlardır. Verdikleri eğitim kapsamında dünya ve topluma ilişkin bakış açılarını öğrencilerine aktaran bu kişilerin eğitim içeriği zaman içerisinde Atina polisinde tartışmalara yol açmıştır. Bu faaliyetlerine karşı ortaya çıkan tepkinin hem felsefi hem de sınıfsal temelleri bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı Atina polisinde İ.Ö. V. ve IV. yüzyıllarda etki gösteren, kendilerini sofist olarak tanımlayan düşünürlerin faaliyetlerinin sınıfsal bir altyapısının olduğunu tartışmaya açmaktır. Bu amaçla Atina polisinin ekonomik ve siyasi yapı-

the Athenian polis occupied the most important place. The direct democracy political regime that emerged in the Athenian polis, and the changing economic and social structure in historical conditions, revealed new and different views in philosophical discussions, as well as allowing practices different from traditional methods to enter the polis life. Thinkers who call themselves sophists are the main figures of this innovation. These people, who attributed a practical meaning to knowledge and conceived it as a means of providing success, superiority, and income, became active and visible in a short time in the life of the polis. Sophist thinkers, who designed an education program according to their own methods, taught people who wanted to receive education from them for a certain fee. The educational content of these people, who conveyed their perspectives on the world and society to their students within the scope of the education they provided, led to discussions in the Athens polis over time. The reaction against these activities has both philosophical and class bases. The aim of this study is come up for discussion that the activities of the thinkers who defined themselves as sophists and who were influential in the Athenian polis in the 5th and 4th centuries

sındaki dönüşümler analiz edilmiş ve bu dönüşümlere paralel olarak ortaya çıkan ya da dönüşen toplumsal yapı aktarılmıştır. Bu kapsamda sofist düşünürlerin ekonomik, siyasi, toplumsal ve dini yapıya ilişkin düşünceleri incelenmiştir. Bu inceleme sofist düşünürlerin söylemlerinin ulaşılabilen kaynaklar üzerinden analiz edilerek, toplumsal sınıflar içerisinde konumlandırılmaları çabasıyla sonuçlanmıştır. Bu nitel çalışmada metodolojik olarak yorumcu yöntem temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atina polisi, Doğrudan Demokrasi, Sınıf, Sofist.

BC, had a class infrastructure. For this purpose, the transformations in the economic and political structure of the Athenian polis were analysed and the social structure that emerged or transformed in parallel with these transformations was conveyed. In this context, the thoughts of sophist thinkers on the economic, political, social, and religious structure were examined. This study has resulted to locate the discourses of sophist thinkers within social classes by analysing them through accessible sources. This qualitative study was methodologically based on the interpretive method.

Keywords: Athens polis, Class, Direct democracy, Sophist.

Giriş

Siyaset teorisi ve özellikle siyasal düşünceler tarihi alanında yapılan çalışmalarda düşünürler ve yaşadıkları döneme ilişkin yorum yaparken anakronizme düşmemek yazarların dikkatli olmaya çalıştıkları konuların başında gelmektedir. Siyasal düşünce tarihi alanına katkı sağlama niyetinde olan bu çalışmada da anakronizm tehlikesinin baş gösterebileceği en ciddi konu, sınıf kavramının modern bir içerik olması ve kavramın ortaya atıldığı dönemdeki kullanım kapsamıyla, bu çalışmada incelenen dönemin içeriklerinin birbirlerinden önemli derecede farklı olmalarıdır. Ancak bu çalışmada yapılmak istenen modern toplumun şartlarıyla antik dünyanın şartlarını birebir karşılaştırmaya tabi tutmak değil, Atina polisinin İ.Ö. V. ve IV. yüzyıllardaki siyasî, ekonomik ve toplumsal gelişmelerini yine aynı dönem içerisinde sınıf kavramının kapsamından incelemektir. Atina polisinin sınıf kavramı üzerinden mi yoksa statü kavramıyla mı incelenebileceği konusu literatürde üzerinde sıklıkla tartışılan konulardan bir tanesidir¹. Sınıf kavramı Marksist literatürde üretim araçlarının sahipliği, malların üretimi, edinimi ve sömürü kavramları üzerine temellendirilen bir kapsamda kullanılırken (Marx, 2000: 544-545), Weberyen statü kavramı doğrudan iktisadi temelden doğmayan, kişilerin toplumun içerisinde bulunduğu, yer aldığı görevler ve pozisyonlar, içinden çıktıkları aile, aldıkları eğitim vb. durumları üzerinden analize tabi tutulmaktadır (Weber, 1946). Antik Yunan Atina polisi özelinde bireylerin statüleriyle sınıfsal konumlarının paralellik gösterdiği söylenebilir. Bu çalışmada sınıf kavramı Croix'in tanımıyla mülk sahibi olmayanların mülk sahibi olanlar tarafından sömürüye tabi tutulması olarak ele alınmıştır (Croix, 2013: 97). Yurttaş statüsünün polisteki önemi bu paralellliği sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmanın kapsamını aşan sınıf-statü kavramsal

¹ Antik Yunan toplum yapısı ve ekonomik ilişkilerinin incelenmesi konusunda Weberyen statü kavramı üzerinden analiz yapan M.I. Finley (*Antik Çağ Ekonomisi*) ve Marksist sınıf kavramı üzerinden çalışma yapan G.E.M. de Ste. Croix'in (*Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*) çalışmaları başyapıtlardandır. Ayrıca konuya dair kapsamlı bir çalışma için Nafissi (Nafissi, 2004)'nin incelenmesi faydalı olacaktır.

tartışmasına girmeden çalışmanın belirlenen kapsamı üzerinden inceleme gerçekleştirilmiştir.

İnsanların kendilerine yeterli (*autarchic*) bir düzenden işbölümü sonucunda belirli işlerde uzmanlaşmaya gitmeleri özellikle tarımsal üretime geçiş ve artı ürünün ortaya çıkması ile ilişkilendirilmiştir. İşbölümü uygulaması toplumsal sınıfların ortaya çıkmasını sağlamış ve bir araya toplanmış insan toplulukları siyasi süreçleri keşfederek, bu süreçler üzerinden pozisyon almaya başlamışlardır (Mcneill, 2007: 21-22). Antik Yunan medeniyetini ve özelinde Atina polisini kendi dönemindeki oluşumlardan ve modern dünya örgütlenmelerinden farklı kılan birçok etmen söz konusudur. Öncelikle polis örgütlenmesi kendine has bir nitelik taşımaktadır. Literatürde kent devleti şeklinde aktarılan polis örgütlenmesi kent devleti organizasyonundan farklı bir mahiyette olduğundan dolayı bu tanımlama gerçeği yansıtmamaktadır. Polis, yerleşim merkezinin yanı sıra etrafındaki köyleri de bünyesine katan, vahşi hayattan uzak bir yaşam alanını ifade eden bir kavramdır (Russ, 2014: 33). Bu örgütlenme biçimi sadece anakara Yunanistan'ında değil, küçük Asya (Anadolu), İtalya ve Mezopotamya bölgelerinde de oluşturulmuştur. Yunan dünyasını bu anlamda özgün kılan durum, diğer bölgelerde polis örgütlenmesi bir geçiş aşaması olarak kullanılmışken Yunan dünyasında polis bir amaç olarak görülmüş ve doğal sonuç olarak kabul edilmiştir (Aristoteles, 2006: 9). Bu bakış açısı özellikle Atina polisinin siyasal yönetim biçimlerini de etkilemiştir. İlk zamanlarda yüksek tepe anlamına gelen polis, zamanla büyüyen yerleşimin etrafının surlarla çevrilmesiyle sur içini, daha sonra da hem sur içi hem de dışındaki köyleri kapsayan ve devlet anlamına gelen bir kavrama dönüşmüştür. Polis, Yunanlılar için uygarlığın göstergesi olarak tanımlanmış ve polis dışı örgütlenmelerde yaşayan insanlar küçümseyici bir anlamla barbar olarak tanımlanmışlardır.²

² Yunan kültüründen olmayan insanlar için kullanılan bu ifade İ.Ö. VII. yüzyıla kadar pejoratif bir anlamda kullanılmamasına karşın, Pers savaşlarının ardından anlam dönüşüm geçirerek pejoratif bir anlama bürünmüştür. Yunan kültürünün üstünlüğünü ifade etmek için de yine bu ifade kullanılmıştır (Grote, 2009: 311).

Atina polisini farklı kılan unsurlardan bir diğeri yönetim sistemlerinin ortaya çıkış sürecidir. Uygarlıkların oluşum ve gelişme aşaması genel olarak eşitlik ilkesine dayalı kabile düzeniyle başlayarak, askeri ya da dini grupların iktidarı ele geçirmesi ile oligarşi yönetimine dönüşmekte ve son aşamada da yetkilerin tek kişide toplandığı monarşi yönetimine ulaşılmaktadır (Meneill, 2007: 41-42). Yunan örneğinde ise yönetimlerin dönüşümü tersine bir süreç izlemiştir. Mykene uygarlığı döneminde feodal bir görünüm sergileyen bölge Dor akınlarıyla birlikte dönüşüm geçirmiş ve kabile şefleri gelişen polis yapısına paralel olarak krala dönüşmüşlerdir. Atina polisi özelinde kralların etkinlikleri giderek azalarak aristokrasi ya da oligarşi yönetimine geçiş yapılmış, kısa bir tiranlık deneyiminin ardından ise doğrudan demokrasi yönetimi kurulmuştur (Şenel, 1968). Görüldüğü üzere diğer uygarlıkların aksine yönetim tekin yönetiminden çokluğun yönetimine doğru evrilmiştir. Doğrudan demokrasi yönetimi retoriğin (belagat-eloquence) önemli bir araca dönüşmesini beraberinde getirmiş ve bu çalışmanın aktörü olan sofist düşünürlerin Atina polisinde görünür kılınmalarını sağlamıştır.

Çalışmada öncelikle Atina polisinin ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümü analiz edilmiştir. Ardından sofist düşünürlerle³ ilişkin metinler ulaşılabilen kaynaklar üzerinden birbirlerinden bağımsız olarak analize tabi tutulmuştur. Bu analizin sonucunda düşünürlerin Atina polisinde ortaya çıkan sınıfsal kamplaşmaya dahil oldukları tespit edilmiş, kendi cümleleri üzerinden yorumlama yapılarak konumlandıkları pozisyona ilişkin çıkarımlar yapılmıştır.

Atina Polisinin Dönüşümü ve Toplumsal Sınıflar

Uygarlıkların gelişimi birbirlerinin birikimlerini ele geçirerek ya da kendilerinden öncekileri taklit ederek sağlanmıştır denilebilir. Dor akın-

³ Sofist düşünürler siyasal düşünceler ve felsefe tarihi çalışmalarında sofistler olarak ele alınmaktadır. Ancak bu kişilerin birbirlerinden farklı düşünceleri ortaya koymaları ve bu kişilere yönelik olumsuz çağrışımların objektif bir biçimde değerlendirilmesi amacıyla bir bütün olarak değil isimler bazlı analize tabi tutulmaları gerekmektedir. Bu konuya dair (Çelen & Altay, 2020) makalesini gözden geçirmek faydalı olacaktır.

ları sonrasında nihai halini bulan Yunan uygarlığı da kendisinden önceki Minos ve Mykene uygarlıklarının birikimlerinden faydalanarak gelişimini sürdürmüştür. Bu gelişimin sağlanabilmesinin ön koşulu ise her koşulda artı ürünün ortaya çıkarılabilmesidir (Bonnard, 2012: 65). Söz konusu dönem için bu durumu sağlayabilecek en önemli yöntem tarımdır. Tarımsal toprakların mülkiyeti ve elde edilme düzeni ise toplumsal ve ekonomik yapıyı doğrudan belirleme gücüne sahiptir. Yunan uygarlığının üzerine kurulduğu Minos uygarlığında tarım keşfedilmiş, toprak sahipliği de eşitlik ve ihtiyaç prensibine göre belirlenmiştir. Ancak bu uygarlığa son veren Mykene uygarlığı bu sistemi devam ettirmeyerek feodal olarak adlandırılacak eşitsiz bir sisteme geçiş yapmıştır. Dor akınları sonrası ortaya çıkan Yunan uygarlığı ise bu temelden yükselmiş ve toprak dağılımında eşitliğe dayanmayan bir prensip benimsemiştir. Toprak mülkiyetine dair benimsenen bu prensip topraksız kalan insanların zanaatlara, denizciliğe, ticarete ve diğer hizmet alanlarına yönelmelerine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu iş bölümü sistemi Atina polisinin sınıf mücadelesindeki aktörlerinin altyapılarını oluşturmuştur. Yunan dünyasının Minos uygarlığı ile başlayan süreci, Mykene uygarlığı ile devam ettirilmiş ve nihayetinde Yunan uygarlığı ile nihai şekline erişmiştir. Bu uygarlıklar farklı topluluklardan oluşmakla birlikte bir önceki uygarlığın egemenliğine son veren ardıl uygarlık kendisinden önceki uygarlıkların kültürel ve zanaatsal yetkinliklerini benimseyerek gelişimlerini sürdürmüşler ve aralarındaki tarihsel ve alansal ilişkiselliği ortaya koymuşlardır.

Temel olarak Atina polisinde üç statü bulunmaktadır ki bunlar yurttaşlar, göçmenler/yabancılar (*metoikos*) ve kölelerdir (Croix, 2013: 182). Yurttaşlar, polis vatandaşı olan özgür insanlardan oluşmuştur ve kökenleri kabile döneminde toprağa sahip olan insanlardan gelmektedir. Zamanla silah edinebilen ya da kullanma hakkına sahip olanlar şeklinde bu kapsam genişletilmiştir (Freeman, 2013: 208). Polisteki en önemli statü yurttaşlıktır. Özellikle siyasal haklara sahip olmak yurttaş olmakla birlikte tanımlanmıştır. Tarihsel süreç içerisinde ekonomik gelirlere göre sınıflandırmalar yapılmış ve bu sınıflandırmalara göre siyasal haklar tanımlanmıştır. De-

mokrası yönetiminin en parlak seviyesine ulaşıldığında ise yurttaş statüsüne sahip her yetişkin erkek siyasal haklar konusunda (bir dereceye kadar) eşit konuma gelmiştir. Bu süreç Atina polisinin emperyal politikaları ve toplumsal sınıf mücadeleleriyle şekillenmiştir.

Kabile şeflerinin toprak sahibi olarak zamanla aristokratlara (*eupatrides*) dönüştüğü Atina polisinde toprağa sahip olan insanların topraklarını kaybetmelerine neden olan ve aristokratların hâkimiyetini pekiştiren en önemli unsur borç köleliği sistemi olmuştur. İnsanların aristokratlara borçlanarak topraklarını ve aileleriyle birlikte kendilerini teminat gösterdikleri bu sistemde, borçların ödenemediği durumda kişiler hem mülklerini hem de özgürlüklerini kaybetmişlerdir (Harman, 2013: 75). Solon yasalarının (İ.Ö. 594/3) yürürlüğe girmesine kadar devam eden bu sistem, varlıklı insanların güçlenmelerine, orta ölçekli ve altında gelire ve mülke sahip olan insanların ise giderek maddi durumlarının bozulmasına ve nihayetinde özgürlüklerini kaybetmelerine neden olmuştur. Krallar ve soylulaşan kabile şeflerinin baskın olduğu bu sistem köylü ayaklanmalarına sahne olmuş ve bu ayaklanmalar sonucunda ilk yazılı yasalar olan Drakon yasaları (İ.Ö. 620) ortaya çıkmıştır. Drakon yasaları tamamıyla yönetici ve varlıklı sınıfların lehine hazırlanmış ve mülkiyetin korunmasına odaklanmıştır. Ayrıca, kölelik sistemini yasal hale getirerek, filiyatta hâkim olan kölelik kurumunun doğallığına olan inancı perçinlemiştir. Yunan ekonomisi ve toplumsal yapısında olağan ve olması gereken bir unsur olarak kabul edilen kölelik⁴ olgusu sadece yasalarla değil, filozofların yapıtlarıyla da desteklenmiştir (Aristoteles, 2006: 11; Cartledge, 2013: 27). Ücretli emeğin nadir olarak görüldüğü Atina polisinde emeğini kiralayanların toplumsal sınıf yapısına etki etmesi de olanaklı olmamıştır. Bu durumun bir istisnası Perikles

⁴ Atina polisinde ücretli işçi çalıştırılmakla birlikte bu durumun oranı çok azdır. Köle sahibi olmak ve köle emeği aracılığıyla işleri yaptırmak her zaman daha makul bulunmuştur. Ancak köle sahibi olmaya maddi gücü yetmeyen sadece hasat zamanı ilave emeğe ihtiyaç duyan kişiler ve kamu işlerinde kullanılmak üzere ücretli işçilik ön plana çıkmıştır. Köle sahipleri ise sadece varlıklı insanlardan oluşmamakta, küçük toprak sahibi köylüler ve orta sınıftan insanlar da (özellikle zanaat işlerinde faaliyet gösterenler) köle sahibi olmuşlardır (Freeman, 2013: 205).

döneminde Atina polisinin emperyal faaliyetlerine paralel olarak gelişen donanmada kürekçi olarak faaliyet gösteren kişilerdir. Bu kişiler faaliyetleri karşılığında ücret almışlar ve donanmanın poliste bulunduğu sürelerde meclislere katılarak etkinlik göstermişlerdir. Ancak çalışmanın başında da belirtildiği gibi bu gruplar bir sınıf olarak tanımlanmayarak mülkiyete sahip olmayanlar sınıfına dahil edilmiştir. Çünkü ekonomik sınıflar köle emeği üzerinden şekillenerek sınıflı toplumsal yapı ortaya çıkmıştır.

Toplumsal sınıflar arasındaki çatışmaları dindirmekte yetersiz kalan Drakon yasalarının ardından (ticaret ve üretim faaliyetleri ile zenginleşen *demiourgoi* ya da orta sınıfı da görünür kılarak sisteme dahil eden) Solon yasaları (İ.Ö. 594) kabul edilmiş ve borç köleliği kaldırılarak, polisteki insanlar soyluluk esaslarına göre değil gelirlerine göre toplumsal sınıflara ayrılmışlardır. Bu yasaya göre ilk sınıf beş yüz *medimnos*⁵ ve üzeri gelire sahip olanlardan oluşmuştur. Bu gelire sahip olan kişiler genellikle aristokratlardır. İkinci sınıf üç yüz *medimnos* ve üzeri gelire sahip olan ve genel olarak kentli *demiourgos*'lardan⁶ meydana gelmiştir. Üçüncü sınıf yüz elli ya da iki yüz *medimnos* ve üzeri gelire sahip olanlardan oluşmuş ve bu sınıfın üyeleri *zeugites* şeklinde anılmışlardır. Bu insanların genellikle küçük ölçekli çiftçiler olduğu düşünülmektedir (Thomson, 1991: 347). Dördüncü sınıfın üyeleri ise üçüncü sınıfın gelirinin altında olan kişilerden meydana gelmiştir. Bu sınıflandırmaya paralel olarak vergi düzenlemeleri, ordu düzeni, siyasal haklar ve yükümlülükler belirlenmiştir. Sınıfların arasındaki geçişi ve özellikle *demiourgoi* sınıfının yükselişini takip etmek için Atina polisinin ekonomik yapısına değinmek gerekmektedir.

Yunan dünyasında ticaretin önemli bir yeri vardır. İ.Ö. VIII. yüzyıl ile ticaret yollarının güvenliği sağlanmaya başlamış ve bu gelişmeye paralel olarak ticari faaliyetlerde ilerleme sağlanmıştır. Ticaret başlangıçta trampa/

⁵ Antik Yunan'da kullanılan ölçü birimi.

⁶ *Demiourgos* terimi orta sınıf ve/veya burjuva kelimelerinin karşılığı olarak Ağaoğulları ve Şenel tarafından kullanılmıştır. Bu sınıfın gelir yapısı ve polis ekonomik ve siyasi yaşantısındaki etkileri modern dünyanın burjuva sınıfıyla benzerlikler gösterdiği için bu benzerlik kurulmuştur.

takas yoluyla yürütülürken, madeni paraların kullanıma girmesiyle birlikte ivme kazanmıştır. Paranın kullanılmaya başlanması zenginliğin birikimini kolaylaştırdığı için toplumsal sınıflardaki hareketlilik bu yenilik ile artış göstermiştir. Atina polisinde tarım ürünü olarak tahıl ve zeytin yetiştiriciliği ön plandayken, ticaretin artmasıyla birlikte nihai ürün olarak şarap ve zeytinyağı dış ticarete baskın ürünler olmuştur. Genellikle tahıl üretiminin yoğunlukta olduğu Attika bölgesinde⁷ şarap ve zeytinyağının değerli ürünler haline gelmesiyle üretim dönüşümüne gidilmiştir. Tahıl üretiminden zeytin ve üzüm üretimine geçişi ise finans gücüne sahip varlıklı kesimler başarabilmiştir. Ayrıca Attika bölgesinde buğday tarımı iklim koşullarından dolayı gerçekleştirilememiş, daha az su ihtiyacı olduğu için genellikle arpa ekimi yapılmıştır (Kallet, 2009: 74). Bu nedenle polis tahıl ihtiyacı ithal edilerek karşılanırken, tahıl ihracatı da Solon yasalarıyla yasaklanmıştır (Yetiş, 1999: 171). Kısaca küçük toprak sahibi eğer toprağını ve özgürlüğünü bu süreçte yitirmedi ise tahıl üretimine devam etmiştir (Şenel, 2014: 124). Katma değeri yüksek olan ticari ve ihraç edilebilir ürünlerse varlıklı ve genel olarak aristokrat sınıf tarafından hem kullanılmış hem de ticareti yapılmıştır.

Şarap ve zeytinyağının ticarete konu olması Atina polisinin toplumsal yapısına ilişkin bir diğer önemli dönüşümün gerçekleşmesini sağlamıştır. Şarap ve zeytinyağının taşınması için gereken çömlek ihtiyacı, çömlekçilik sektörünün gelişmesini sağlayarak zenginleşen bu sektörün üyelerinin *demiourgoi* sınıfına dahil olmalarını kolaylaştırmıştır. Doğal olarak bu ürünlerin taşınmasını sağlamak için gemi üretimi artmış ve gemi personeli olarak çalışan insanların sayısı da artmıştır. Atina polisinin bir diğer ekonomik kaynağı olan madenler ise köle emeği üzerinden polise ciddi katkı sunmuştur (Bakırezer, 2008: 22). Bir bütün olarak polis ekonomisinin güçlenmesi ve insanların gelirlerinin artması, lüks tüketim ürünleri ve sanata yönelik ilginin artmasını da sağlamıştır. Bu gelişmeler polis diğer polisler arasındaki itibarını arttırarak cazibe merkezi olmasını sağlamış ve diğer

⁷ Atina polisinin kapsadığı alan Attika bölgesi olarak anılmaktadır.

polislerden insanlar Atina'ya *metoikos* olarak göç etmişlerdir (Ağaoğulları, 2006: 19). Bu insanlar sanatkâr, zanaatkâr, öğretmen ve danışman olarak faaliyet göstermişlerdir. Özellikle sanatkârların ve bilgi karşılığında ücret alan kişilerin poliste yoğunlaşması, yurttaşların boş zaman ve gelir konusundaki gelişmelerini göstermektedir. Bu gösterge belirli bir mülk sahibi olan Atina yurttaşının emek yoğun işlerde çalışmaya yönelik bakış açısını da desteklemektedir. Kahramanlık çağı olarak adlandırılan ve bu çağa ilişkin çıkarımlarda bilgilerine başvuru Homeros ve Hesiodos'un metinlerinde emeğini ortaya koyarak çalışmaya dair olumsuz bir bakış açısı bulunmamakla birlikte İ.Ö. V. yüzyıla gelindiğinde varlıklı Atina yurttaşlarının konuya bakış açıları değişmiştir. Tıpkı Platon ve Aristoteles'in ideal yönetim fikirlerinde aktarıldığı gibi yurttaşın siyasi faaliyetlerle ya da polise dair işlerle ilgilenmesi salık verilmiştir. İdeal yurttaş emek yoğun işlerle uğraşmamalı ve enerjisini siyasi faaliyetlere aktarmalıdır. Çünkü emeğini kullanarak iş yapmak utanılacak bir faaliyet olarak görülmüştür. İdeal ve değerli yurttaşlığa siyaset ve kültür işleriyle ulaşılacağı inancı hakimdir (Nietzsche, 2015: 20-21). Bu inancın göstergesi olarak sunulabilecek en önemli etken ise yine Solon yasalarıdır.

Solon yasalarıyla belirlenen sınıflı toplum yapısı polisin her alanına yansımıştır. Bunlardan bir tanesi de ordunun düzenine ilişkindir. Atina polisinde asker olmanın şartı yurttaş olmaktır. Çünkü polis için savaşmak polise dair bir yükümlülük değil bir hak olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle ilk olarak toprak sahibi varlıklı sınıflarla başlayan asker olma hakkı, silah taşıyan erkeklere yurttaşlık hakkı verilmesiyle birlikte genişlemiştir. Kısaca asker olabilmek için kendi silahlarını kuşanabilecek ekonomik güce sahip olmak gerekmiştir. Bu kurala paralel olarak köleler Perikles sonrası döneme kadar asker olarak kullanılmamışlar, savaşlarda sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılayarak hizmette bulunmuşlardır (Vidal-Naquet, 2013: 111). Askerlik yapamayan sadece köleler değildir. Solon yasalarında belirlenen ilk iki sınıfa süvari olma hakkı tanınırken, üçüncü sınıfa *hoplit* (ağır süvari)⁸ olma

⁸ *Hoplit* bölümü zaman içerisinde ordunun en vazgeçilmez organı olmuştur. Süvariler her zaman savaşlarda kullanılmamış, *hoplitler* ise *falanks* sistemine göre bir araya gelerek bir

hakkı verilmiş, dördüncü sınıfı ise askerlikten muaf tutulmuştur (Ağaoğulları, 2006: 32).

Solon yasaları düzeni yeniden sağlamaya çalışmış bunu yaparken de Drakon yasalarıyla başlayan yazılı hukuk kuralları sürecini amacına ulaştırmıştır. Yasaların yazılı hale gelerek yurttaşlara duyurulmasının önemi bu süreçten önceki durumla açıklanabilir. Daha önce aktarıldığı üzere Atina polisi kendisinden önceki medeniyetlerin birikimleri üzerine kurulmuş ve dine dair ilkeleri de dönüştürerek de olsa benimsemiştir. Din polisin en önemli unsurlarından bir tanesidir çünkü siyaset olarak kabile şefleri krala dönüştüklerinde kendilerinin tanrıların soyundan geldiklerini ilan etmişlerdir. Kurulan bu tanrı bağı üzerinden krallar ve ardından soylular tanrıların yasalarını sadece kendileri yorumlayarak (bu kabiliyete ya da yetkiye kendileri sahip oldukları için) yasalar (*thesmoi*) ihdas etmişlerdir. Bu sözlü yasalar *thesmothet* denilen kişilerce yazıya geçirilse de yasa (*nomos*) vasfını kazanamamışlardır. Drakon yasalarıyla başlayan süreç ile Atina yurttaşı, yasanın tanrısal bir beyan olmadığını ve insanlar tarafından oluşturulabildiğini keşfetmiştir. Ancak bu keşif dine olan bakış açısını değiştirmemiş, dinin polisteki kritik pozisyonu korunmuştur. Polisin koruyucusu olarak belirlenen tanrılar olduğu gibi birçok konunun tanrısı vardır. Bu tanrılara ilişkin yapılan törenlere katılmak iyi bir yurttaş olmanın göstergesi olarak tanımlanmış ve din aracılığıyla toplumun kontrol altında tutulabileceği bir ahlak kuralları düzeni hayata geçirilmiştir (Russ, 2014: 49-50). Din polis hayatının her alanında önemli bir konumdadır dolayısıyla siyaset hayatın işleyişinde de dinin önemli bir rolü vardır. Meclis toplantıları tanrılara adaklar sunulmuş başlatılmıştır (Hansen, 2006: 119). Bir kutsal kitap ya da bir dini grubun tekelinde olmayan Yunan polislerinin çok tanrılı dini polisin kontrolünü elinde tutan kişi ya da grupların yönlendirmesi altında olmuş olması muhtemeldir. Anlaşılacağı üzere din ve siyaset poliste iç içe geçmiştir. Bu iç içelik meclisin yurttaşlara karşı yapılan yargılamalarda tanrıtanımazlık suçlamasını kullanarak Sok-

bütün şeklinde hareket etmişler ve savaşlarda ciddi etkinlik göstermişlerdir. Ayrıca deniz savaşlarında da bu askerler kullanılmıştır (Kallet, 2009: 74).

rates'in idamı ya da birçok sofist düşünürün polisten uzaklaştırılmasıyla en bariz göstergesi sunmuştur. Dinin konumu ve kontrolünü elinde tutan *demosun* gücü yaşanan gelişmelerin öncesi ve sonrasında Platon ve bazı sofist düşünürlerce konu edilerek eleştirilmiştir. Dinin konumuna ilişkin kontrol değişimlerinin poliste yaşanan sınıf çatışmasıyla paralel olduğu düşünülmektedir.

İ.Ö. VIII. yüzyılın sonlarında Atina polisinde krallık yönetimine son verilmiş ve Attika bölgesinin soyluları aralarında anlaşarak aristokratik bir yönetim inşa etmişlerdir. Bu yönetim zaten kralın danışma kurulunda olan kişilerin kralı saf dışı bırakarak polisteki yasama ve yargı erklerini *aroe-pagus* adında aristokratik bir meclis aracılığıyla yönetmesiyle başlamıştır. Yürütme erki de bu meclis içerisinde seçilen kişilere (*arkhon*) bırakılmıştır (Ağaoğulları, 2006: 26). Bu dönüşüm aristokratların hem ekonomik hem siyasal alandaki güçlerini artırmalarına ve sınıf farklılıklarının belirginleşmesine yol açmıştır. Solon yasalarına (İ.Ö. 594) kadar ilerleyen bu süreç Solon yasalarıyla birlikte polisin yönetiminde demokratik temellerin atıldığı kırılma dönemi olarak kabul edilebilir. Çünkü Solon kendi sözleriyle “demokratik bir düzende yaşamak benim için her şeyden önemli” (Laertios, 2007: 36) diyerek hem demokratik yönetim arzusunu dillendirmiş hem de Atina yurttaşlığına ilişkin temel düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Ancak oluşturulan bu düzen eşit hak ve yükümlülüklerle donatılmış eşit yurttaşlık ilkesinden çok uzakta kalmıştır. Belirlenen toplumsal düzen konusunda da Aristoteles, Drakon yasaları dönemine göre bir değişiklik olmadığını iddia etmiştir (Aristoteles, 2014: 9). Ancak Solon yasalarıyla siyasal kurumlarda ve bu kurumlara dahil olabilecek yurttaş sayısı ve konumlarında düzenlemeler yapılmıştır. Halk meclisi (*ekklesia*) adındaki meclise tüm yurttaşların katılabilmesi kuralı getirilmiştir. Bu meclisin gündemini belirleyecek ve esas meclis görevi görecek *bule* ismindeki meclis ise ilk üç sınıfın katıldığı bir organ olarak tasarlanmıştır. Yine bu yasalarla Halk Mahkemeleri (*heli-aiia*) kurulmuştur. Bu mahkemelerin önemi, her yurttaşın hangi sınıftan olmadığına bakılmaksızın bu mahkemelere başvurabilmesi kuralı olmuştur. Mahkeme kararlarına itirazlar da meclis oturumlarında gerçekleştirilmiş ve

mahkeme kararlarına meclise dahil olan kişilerin hükmedebilmesinin yolu açılmıştır (Bonnard, 2011: 137). Solon yasaları Atina polisindeki sınıf mücadelesini ancak beş yıl dindirebilmiş ve beşinci yılın sonunda mücadele yeniden başlamıştır (Aristoteles, 2014: 15-16).

Solon yasalarının ardından poliste ciddi dönüşümleri beraberinde getiren Kleisthenes reformlarını incelemek yerinde olacaktır. Kleisthenes, soyluların nüfuzunu kırmak amacıyla kabile örgütlenmesi olan *genosun* yerine *deme* (bölgesel alan, *phyle*) örgütlenmesini getirmiştir. Bu yenilik ile dört *genostan* oluşan polis on *demeye* ayrılmıştır. Bu değişiklik bölgelerde baskın olan sınıfların etkisi azaltmıştır (Todd, 1998: 163). *Bule*'nin üye sayısını da dört yüzdenden beş yüze çıkarılarak kişilerin aile adlarıyla değil, buldukları *demenin* adıyla meclise dahil olmaları kuralı getirilmiştir. Solon yasaları ile temeli atılan *isonomia*'nın (kanun önünde eşitlik) ardından, Kleisthenes reformları sonrası tüm yurttaşların devlet işlerine katılabilme hakkına kavuşmasıyla polis düzeninde ciddi dönüşüm sağlanmış ve bu yeni düzen *demokratia* olarak anılmıştır (Şenel, 1968: 70). Bu gelişmelere ulaşılmasındaki diğer etken Kleisthenes döneminde donanmaya verilen önemin Pers Savaşları'nda karşılığını bulması ve Atina polisinin diğer Yunan polisleri üzerindeki emperyal hakimiyetine giden yolun açılması olmuştur (Vidal-Naquet, 2013: 289).

Pers İmparatorluğu'nun Anadolu'da egemenlik kurması sonucu Ege bölgesindeki Yunan polislerine Atina polisinin yardım etmesiyle başlayan Pers saldırıları, Atina polisinin Marathon Savaşı'nda (İ.Ö. 490) Persleri diğer polislerin yardımı olmadan mağlup etmesi Atina polisinin kaderini değiştirmiştir (Mcneill, 2007: 187). Persleri Yunan anakarasında mağlup eden Atina polisi, Sparta dahil diğer polislerle bir araya gelerek karşı saldırılara başlamış ve zaman içerisinde bu hareket oluşturulan Attik-Delos Deniz Birliği (Sparta dahil olmamıştır) üzerinden hem ekonomik hem de siyasi anlamda polisin gücüne güç katmıştır (Freeman, 2013: 233). Atina demokrasisi açısından bu faaliyetlerin önemli çıktılarında birisi kazanılan zenginliklerin polise aktarılması bir diğeri ise donanmada doğan insan gücü ihtiyacının polisteki alt sınıflar aracılığıyla karşılanarak bu yurttaş-

ların polisin siyasetindeki etkinliğinin artması olmuştur. Polis yönetimine dair en önemli değişiklik ise seçim usulüyle belirlenen *arkhonluk*ların kura ile belirlenmeye başlanması ve sıradan yurttaşın bu pozisyona gelebilmesi imkânın doğmuş olmasıdır. Çünkü seçim usulünde sıradan yurttaşların başarılı olma şansları azdır. Seçim usulü bu dönemde fiili olarak aristokratlar adaylar arasından seçim anlamına gelmiştir.

Atina polisinde demokrasi yönetiminin en ileri seviyesine Perikles (İ.Ö.495-429) döneminde ulaşılmıştır (Aristoteles, 2014: 31). Perikles döneminde aristokrat etkisinin en yüksek olduğu *Areios Pagos* meclisinin yetkileri en düşük seviyeye çekilirken tüm kesimlerden yurttaşların hak ve yetkileri en yüksek seviyelere gelmiştir⁹. Perikles döneminin doğrudan demokrasi yönetimine ilişkin en kritik kararı, maddi imkânları elvermediği için kamu görevlerinde yer alamayan ya da almak istemeyen yurttaşları sisteme dâhil etmek amacıyla getirilen ücret kuralıdır. Belirlenen bu ücret Atina toplumsal sınıflarının göstergesi niteliğindedir. Çünkü meclislere dahil olmayan ya da olamayan yurttaşların gerekçesi bu faaliyetlere katılmalarından dolayı günlük işlerini elde edememeleridir. *Bule* ve *Heliaia meclislerine* katılma ya da görev alma sonucu alınan ücretler söz konusu yurttaşların toplumsal konumlarında ekonomik anlamda bir değişimi beraberinde getirmemekle birlikte bu meclislerde görev alan kişilere ücret verilmesi kuralı tüm yurttaşları siyasal sisteme dahil etmek açısından çok önemlidir. Ancak *ekklesia*'ya katılanlara bu şekilde bir ücret ödemesi öngörülmemiştir çünkü Perikles, halk meclisine katılmanın yurttaşın polise karşı sorumluluğu olduğunu düşünmüştür (Bonnard, 2011: 212). Perikles döneminde halk meclisi (*ekklesia*) çok güçlü yetkilerle donanmış olarak görünse de polisin olağan işleri için karar almak pratik olmadığından dolayı etkin olan kurum *bule* olmuştur. *Ekklesia* daha çok polise dair ödevin yerine getirildiği ve yurttaşların kamusal alana dahil olarak siyasi pratiklerini geliştirdikleri bir organdır. Polisin kurumlarında ücret alınsın ya da alınmasın yurttaşın meclislere ve mahkemelere katıldığında en önemli ve

⁹ *Grappe para nomon* isimli bir yasa ile daha önce *Areios Pagos* meclisine ait olan temel yasaları koruma (anayasa) görevi tüm yurttaşlardan oluşan meclise devredilmiştir.

acil ihtiyacı hitabet becerisine sahip olma ve siyasete dair bilgili olmak olmuştur.

Atina polisinin bu ikliminde felsefi tartışmalar doğa felsefesinden çıkararak insana yönelmiş ve ücretle eğitim faaliyeti yürüten sofist düşünürler siyaset bilgisine ve hitabet yeteneğine sahip olmayan yurttaşlara ders vermişlerdir. Öğrenciler arasında aristokrat gençler olsa da polislin farklı sınıflarının bu donanıma erişmesi düzene tehdit oluşturmuştur. Bu gelişmelere ek olarak bir de Perikles sonrası dönemde başa geçen kişilerin ılımlı demokrasi yönetiminden uzaklaşarak polise dair tüm işleri halk meclisinde karara bağlamaları aristokratların demokrasi yönetiminin kendilerine karşı bir sınıf iktidarı şekline dönüştüğüne inanmalarına neden olmuştur (Ağaoğulları, 2006: 49-50).

Sofist Düşünürler ve Sınıfsal Konumlanışları

Atina polisinde yaşanan askeri, ekonomik ve siyasi gelişmeler polisi Yunan dünyasının çekim merkezi haline getirmiştir. Ekonomik alanla sınırlı kalmayan polislin cazibesi sanatçıların ve düşünürlerin polise göçmen (*metoikos*) olarak yerleşmelerini sağlamıştır. İ.Ö. V. yüzyıl hem yukarıda aktarılan gelişmeler paralelinde hem de göçmenlerin katkılarıyla aydınlanma yüzyılı olarak adlandırılmaktadır (MacPhail, 2019: 63). Gelişen demokratik düzenle birlikte hitabet sanatı hiç olmadığı kadar Atina yurttaşının ihtiyacı haline gelmiştir. Ancak bu ihtiyacı karşılayacak sistematik bir eğitim sistemi poliste bulunmamaktadır. Bu ihtiyacı neredeyse tamamı göçmen olan ve kendilerine sofist ismini yakıştıran kişiler karşılamaya çalışmışlardır. Geleneksel olarak Atina polisinde yetişen nüfusa yönelik eğitim aile içerisinde verilmiştir. Bu durum toplumsal sınıflarda sabitliği beraberinde getirmiştir. Polislin en değerli uğraşı kabul edilen kamusal süreçler tarihsel altyapısından dolayı aristokratların hakimiyetinde kalmıştır. Ancak yapılan demokratik düzenlemeler ve gerçekleşen dönüşüme paralel olarak toplumsal sınıfların yaşam koşullarındaki değişim, siyasal faaliyetlerde ve kamusal işlerde başarılı olmak isteyen gençleri sofist düşünürlerden eğitim almaya yönlendirmiştir.

Sophistes (bilgi öğreten kişi) kökenli sofist kelimesi *sophos* (bilgi) kökünden türemiştir (Ağaoğulları, 2006: 78). Sofist kelimesi belki de her kelimenin yaşadığı serüvenin kaderini yaşayarak bu çalışmanın konusunu oluşturan düşünürler döneminden önce olumlu, bu kişiler döneminde olumsuz ve bu kişilerin ardından tekrar olumlu bir anlama kavuşmuştur (Guthrie, 1999: 72). Dolayısıyla sofist kelimesinin karşılığı olarak hem bu çalışmanın öznesi olan kişilerle hem de bu dönemden önce ve sonra yaşamış kişilerle karşılaşmaktadır. Ancak bu çalışmanın odak noktası yaklaşık olarak İ.Ö. V.-IV. yüzyılda Atina polisinde faaliyet göstermiş ve kimi kesimlerce övülen kimi kesimlerce de şiddetle eleştirilen kişilerden oluşmaktadır. Sofist düşünürler bir felsefi okul oluşturmamışlardır. Ancak yaptıkları iş nedeniyle ve benzer düşünce tarzlarını paylaşımlarından dolayı aralarında ortak noktalar bulmak mümkündür (Copleston, 1997: 76). Neredeyse tamamının odak noktası insandır ve insanın yaşamını birçok yönden etkileyen din, ahlak, siyaset, gelenek ve görenek konuları üzerinde tartışarak ve dersler vererek, fizik ve metafizik konularını ikincil konumda tutmuşlardır. Bilgiye pratik bir anlam yüklemişler ve pozitivist bir tavır benimseyerek “insan neyi, nasıl ve ne kadar bilebilir” (Şenel, 1968: 103) sorusuna yönelerek dünyevi başarıya odaklanmışlardır. Polise dair konulara eleştirel bir tavırla yaklaşmışlar, ampirist bir mantıkla ve tümevarımsal bir yöntemle gerçekliği yaşadıkları dünyada aramışlardır (Guthrie, 1971: 187). Bu özelliklerinin bir sonucu sayılabilecek ve belki de onlara yönelen eleştirilerin kaynağı sayılabilecek ortak özellikleri ise rölativizmdir. Hakikat kavramına çağdaşlarından farklı yaklaşmışlar ve ahlaki yargılar konusundaki düşünceleri polis siyasetindeki kırılma noktalarından bir tanesi olmuştur (Guthrie, 1999: 72). Neredeyse her konuda eğitim vermişler ve farklı polislerde de faaliyet göstermişlerdir. Özel olarak Protagoras siyasal erdem (*arete*, *virtus*) konusuna odaklanarak yurttaşların kamusal işlerdeki başarısına yönelik çalışmalara yoğunlaşmıştır. Bu konularda verdikleri dersler nedeniyle siyaset öğretmeni olarak da anılmışlardır. Siyasetin en önemli araçlarından bir tanesi ise retorik sanattır. Retorik, Platon tarafından “hiçbir el işi gerektirmeyen, bütün eylem ve etkisi sözler” (Platon,

2015: 8) olan ve meclislerde, mahkemelerde yurttaşları ikna etme gücüne sahip olan şey olarak betimlenmiştir. Retoriğin eğitim müfredatlarında yer alması ise sorunların kaynağı olarak görülecektir. Sofist düşünürlerin ulaşılabilen kaynaklar üzerinden ve kendi içlerinde bir kuşak ayrımı yapmadan, söylemleri üzerinden analiz etmeye çalışarak polislin toplumsal düzenine etkilerini incelemek faydalı olacaktır.

Sofist hareketinin başlangıcı sayılan Theoslu ya da Abderalı Protagoras (İ.Ö. 480-410), Atina polisinde *metoikos* olarak faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Kendisine ait olduğu bilinen birkaç fragment, Platon ve Aristoteles'in kendisine dair aktardıkları dışında kendisine dair bir kaynağa ulaşılamamaktadır. Bu durumun nedeni polis tarafından tanrıtanımaz olarak suçlanması ve kaleme aldığı eserlerin toplatılarak yakılmasıdır. Özellikle dine ve toplumsal konulara ilişkin sofist düşünürler tarafından kaleme alınan eserler polisteki yönetim değişikliklerinde bu akıbeta uğramıştır. Protagoras birçok konuda hem antik Yunan dünyasının hem de felsefe düşünce tarihinin öncüsüdür. Perikles tarafından yeni kurulan bir polis için anayasa yapması istendiği bilinmektedir (Cartledge, 2013: 92). Ayrıca Perikles'e danışmanlık yaptığı da kayıtlara geçmiştir (Kranz, 2014: 201). Perikles döneminde polislin demokratikleşme seviyesi düşünüldüğünde, Protagoras'ın toplumsal sınıflar nezdinde nasıl bir yere konumlandığı üzerine de fikir yürütülebilecektir.

Protagoras'ın eserlerinin içeriğine doğrudan ulaşılamamasına karşın, kaleme aldığı eserlerin isimleri farklı kaynaklarda geçmektedir. Bu eserlerden en çarpıcı başlığa sahip olanı *Devlet Üzerine*'dir. Platon'dan önce devlete dair bir eser kaleme almıştır. Diğer bir eserinin ismi ise *İnsanlığın İlk Hali* olduğu bilinmektedir. Platon'un da Protagoras isimli diyalogundaki bilgileri bu eserlerden edinmiş olabileceği düşünülmektedir (Arslan, 2014: 27). Bu eserlerden farklı olarak birkaç eser ismi daha kayıtlara geçmiş olsa da *Tanrılar Üzerine* isimli eserinin diğer tüm eserlerinin sonunu getirdiği bilinmektedir. Bu eserinin başlangıcında tanrıların var olup olmadıklarının bilinemeyeceğini, çünkü hem konunun karanlık olduğunu hem de insan yaşamının kısa olduğunu aktarmıştır (Laertios, 2007: 442). Tanrıtanımaz-

lıkla suçlanmasının gerekçesinin bu eseri olduğu bilinmektedir. Protagoras'ın soyluların kontrolündeki dine ilişkin soru işaretleri olduğu barizdir. Din, uzun süreler boyunca poliste gücü kontrol etmek amacıyla aristokratlar tarafından araçsallaştırılmış ve rakiplerin ya da “düzeni bozan, bozma tehlikesi gösteren” kişilere karşı bir cezalandırma, sürgün etme malzemesine dönüşmüştür. Sokrates'in de benzer bir suçlamayla idam edildiği göz önüne alındığında poliste iktidarı ele geçiren ya da çoğunluğu yönlendiren kişilerin dini siyasal bir ceza sistemi olarak kullandığı açıktır.

Protagoras'ın *Hakikat* isimli eserinden “Her şeyin ölçüsü insandır, var olanların var olduklarının ve var olmayanların var olmadıklarının”(Freeman, 1948: 118) cümlesinin zamanımıza ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu cümle “üşüyen için rüzgâr soğuktur, üşümeyen için ise soğuk değildir”(Platon, 2014: 40) cümlesiyle daha da anlaşılır olmaktadır. Protagoras'ın sadece bu iki cümlesinden dahi tek bir hakikatin olmadığına inandığını söylemek mümkündür. Pek tabii bu düşünce yapısı *idea* fikrini ortaya atan ve/veya hakikate akılla ulaşılabileceğini iddia eden filozoflar tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca bu sözler, kamusal eğitime katılan ya da özel eğitim almaya yetecek ekonomik güce sahip olan ve polisin yönetimine talip gençlerin eğitim programında yer aldığı için polisin ileri gelenleri ve yaşlıları tarafından da hoş karşılanmamıştır. Buradan Protagoras'ın hiçbir konuda doğruları olmadığı fikrine kapılmamak gerekmektedir. Temel amacının poliste katı bir şekilde sunulan ve savunulan “doğruların” üzerinde düşünülmesi gerektiği olduğu makul görünmektedir.

Erdemin her bir yurttaşta öğretilebileceğini savunarak erdemin soyluluktan geldiğine inanılan bir toplumda ses getiren Protagoras'ın öğrencilerine ortak bir eğitim sunduğu bilinmektedir. Sunduğu eğitimin öğrencilerine kişisel işleri ve polis işlerini iyi bir şekilde yapma becerisi kazandırdığını savunmuştur (Platon, 2014a: 36). Atina polisinde başarılı olmanın yolu ise retorik sanattan geçmektedir. Gramer çalışmaları yapan ve Yunan dilinin yapısını inceleyen Protagoras, hitabet ve ikna kabiliyetinin erdemli bir yurttaş olabilmeyen ilk koşulu olduğunu düşünmüştür. Protagoras her ne kadar her yurttaşta erdemin öğretilebileceğini savunsa da

özel olarak verdiği eğitim karşılığında ücret aldığı için öğrencileri genel olarak *demiourgoi* sınıfına mensup yurttaşlardan oluşmuştur. Aristokrat inanca göre erdem, ki burada bu siyasal konularda başı çekme anlamına gelmektedir, soylunun kalıtsal özelliğidir ve bu özellik siyasal üstünlüğü sağlamaktadır. Bu inancın bir eğitim programı ile yerle bir edilmesi, siyaset yapma hakkı olan ancak bu faaliyeti etkin bir şekilde gerçekleştirebilecek bilgiye sahip olmayan kişilere retorik eğitimi verilmesi, meclis etkinliklerinde değişikliklere yol açmıştır. Protagoras'ın inandığı, erdem her yurttaşa öğretilebileceği düşüncesinin kökenlerinin ise düşünürün insanların eşit olduklarına (en azından Yunan olanların) dair inancından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Protagoras'ın insanların eşitliği düşüncesi belki de ilk “toplum sözleşmesi” kuramı olarak adlandırılabilir Prometheus miti ile temellendirilmektedir. Bu mit insanların yaratılışı, bir araya gelmesi ve siyasi ve hukuki kuralların belirlendiği toplum düzenine geçilmesiyle ilgilidir. İnsanın ve diğer canlıların yaratılışı tanrılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak bu yaratılış safhasında oluşan bir hata sonrası insan ırkı diğer canlılara nazaran savunmasız kalmış ve insana tanrıların sahip olduğu sanat-zanaat ve ateş verilmiştir. Ancak bu özellikler sadece insanların hayatta kalmalarına yetmiştir. Dolayısıyla tanrılar insanların bir arada ve birbirlerine zarar vermeden yaşayabilmeleri için onlara siyaset sanatını hediye etmiştir. Sanat-zanaat nitelikleri insana bahşedilirken insanların tamamına aynı nitelikler bahşedilmemesine karşın siyaset sanatı (dostluk kurma, utanma) Zeus'un emriyle tüm insanlara bahşedilmiştir. Eğer herkes bu nitelikle donatılmazsa polislerin hayatta kalamayacakları belirtilmiştir. Zeus bu bağışlara karşılık doğruluktan ve utanmadan pay almamış olanların polis için tehlikeli görüleceğine dair bir kural da koymuştur (Platon, 2014a: 39-41).

Protagoras'ın yaratılış miti, erdemın öğretilabileceği ve dolayısıyla polisteki tüm yurttaşların ve hatta poliste yaşayan *metoikos*ların da polisin siyasal hayatına katılabileceğinin temelini sunmaktadır (Garver, 2004: 361). İnsanların eşit yaratıldığının ve zaman içerisinde poliste

gücü elinde tutanların yasalar aracılığıyla bu eşitliğe son verdiğine olan inancın da yansıtıldığı bu mit, siyasi faaliyetlere toplumda yer alan tüm insanların katılabileceğinin savunusudur. Yasalarla ve eğitimle polisin huzur bulacağını savunan Protagoras, Zeus'un isteği üzerinden polisteki toplumsal uyum konusundaki düşüncelerini de aktarmıştır. Protagoras kalıtsal özelliklerle sanat veya erdem gibi niteliklerin gelecek nesillere aktarılamadığını, yeni nesillerin ancak eğitim ve çalışma sonucunda bu niteliklere kavuşabileceğini açıkça belirtmiştir (Platon, 2014a: 47). Belki de bu inançla derslerinin tamamı ücretlendirilmemiş, kamuya açık dersler de vermiştir. Kendisinin soylu olmaması ve dolayısıyla hayatını sürdürebilmesi için verdiği eğitim karşılığında ücret alması, Protagoras'ın alt sınıfların zararına hareket ettiğinden çok hayatını idame ettirmesi ile ilgilidir. Protagoras erdemin öğretilabileceğini ve polisin yasalarının da buna destek olarak eşit insanların eşit haklarla bir yaşam sürmesini arzuladığı demokrasi rejimine verdiği destek üzerinden yorumlanabilecektir. Protagoras'a benzer olarak Platon da eserlerinde siyaset sanatının öneminden ve erdemden sıklıkla söz etmiştir ancak Platon erdemin kendi idealinde yetiştirilecek insanlara ait olduğunu düşünmüştür. Oysa Protagoras erdemden “herkesin hiç olmazsa potansiyel olarak eşit pay alması” (Arslan, 2014: 39) gerektiğini savunmuştur.

Protagoras'ın bahsi edilen mit aracılığıyla yurttaşlar için bir amaç olan polisi bir araç haline dönüştürerek, insanı ve insanın mutluluğunu amaç olarak sunmuştur (Yalçınkaya, 2011: 71). İnsanların yaratılışı tanrılar tarafından gerçekleştirilmiş olsa da insanları bir arada tutan kendi aralarında oluşturdukları toplumsal düzendir. Doğal hukuk görüşünün açıkça sergilendiği bu mit, insanların doğuştan hakları olduğunu sunmuştur (Şenel, 1968: 120). Polisin yasaları geleneksel inanın aksine bu mitte tanrılar tarafından sunulmamış, insanlar tarafından ihdas edilmiştir, bu nedenle de insanlar tarafından değişen koşullara göre değiştirilebilecek metinlerdir (Guthrie, 1999: 76). Dolayısıyla polisin yasaları geleneksel sınıf iktidarının dayattığı şekilde tanrılarının istekleri sonucu değil toplumu oluşturan eşit yurttaşların ürünüdür. Sadece bu çıkarım dahi Protagoras'ın Atina polisi

sınıf mücadelesinde aristokrat geleneğin karşısında olduğunu kanıtlamaya yeterlidir.

Bilgi kuramı üzerinden aktardığı Atina polisinin yasalarının evrensel kurallar olmadığı, her polisin yasalarının kendilerine göre doğru olduğunu aktarması Atina üstünlük iddiasına belki de Yunan üstünlüğü iddiasına bir karşı çıkış olarak görülebilir (Platon, 2014b: 71). Mitinde aktardığı insanların eşitliği ve başlangıç durumu pozisyonunu tüm insanlık için düşünmüş olma ihtimali de vardır. Prometheus mitini tanrılar üzerine kurgulamış ve tıpkı yaşadığı dönemin inandığı gibi insanları onların yarattıklarını kabul ederek, insanlara yasa koymadıklarını insanların yasaları kendilerinin eşit katkılarıyla yaptıklarını savunmuştur. Buna karşın *Tanrılar Üzerine* metninin ulaşılabilen cümlesi tanrılar konusunda agnostik bir tutum sergilediğini kanıtlamaktadır. Protagoras'ın aktardığı hikâyenin kabul görmesi için mitte tanrılar araç olarak kullandığı aşikârdır. Bu düşüncesi ortaya çıktığında da Atina polisinde idam edilmek için polisten kaçmış ve kendisine ait eserler tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Sofist isimlerin bir diğeri Leontinili Gorgias'tır (İ.Ö. 483-375). Panhellenizmi savunmuş, Yunan polisleri arasındaki savaş ve rekabetin sonlandırılması gerektiğini birçok söylevinde ifade etmiştir. Gorgias'ın eserlerinin ortadan kaldırılmasına dair herhangi bir girişim olmamış, uzun ve refah içerisinde bir yaşam sürmüştür. Gorgias'ın eğitim müfredatında odaklandığı konu retoriktir (Robinson, 2007: 119). Öğrettiği şeylerin kendi başına bir önemi olmadığını, önemli olan şeyin retorik sanatına hakim olarak sözlerin gücünü keşfetmek ve bu şekilde başarıya ulaşmak olduğunu savunmuştur (Yalçınkaya, 2011: 71). Neyin doğru olduğundan çok neyin söylenmesi gerektiğinin eğitime odaklanan Gorgias'ın bu düşüncesinin felsefi temelleri ise *Doğa Üzerine* eserinde şu şekilde aktarılmıştır. Gorgias, varlığa, bilgiye ve hakikate dair üç tez ortaya atmıştır. “Hiçbir şeyin var olmadığı”, “herhangi bir şeyin var olsa dahi bilinemeyeceği”, “herhangi bir şeyin bilinmesi mümkün olsa dahi başkasına iletilemeyeceği” (Gibert, 2006: 34). Bu tezler Gorgias'ın retoriğe olan bakış açısının felsefi temelleridir. Gorgias “retoriğin konusunun sözler olduğunu” (Platon,

2015a), bu sözlerin de “doğru olan ya da olmayan şeyler” (Platon, 2015: 14) olduğunu aktarmıştır.

Gorgias'ın eğitim ücretinin çok yüksek olduğu bilinmektedir. Bu nedenle eğitimini verdiği retorik sanatı çoğunlukla yüksek gelirli öğrencilere sunulmuştur. Bu bir varsayım olarak kalabilecek olsa da kendisine ait olan “zayıf kuvvetli tarafından idare edilip yönetilecektir ki kuvvetli önden gidecek, zayıf onu takip edecektir. Bu bir tabiat kanunudur” (Şenel, 1968: 122) sözleri polisin toplumsal yapısı ve siyasal iktidarına dair düşüncelerini açıklamaktadır. Her ne kadar demokrasi rejimi aristokratlar tarafından *demosun* tiranlığı olarak yorumlanmış olsa da güçsüzler hiçbir zaman bu kesimden oluşmamıştır. Dolayısıyla Gorgias'ın Yunan üstünlüğünü savunduğu ve yönetiminde de geleneksel olarak güçlü olanların bulunması gerektiğine inandığı söylenilebilir. Gorgias'ın bu düşünceleri Kallikles tarafından savunulan “hak kuvvetlinindir” (D. Grote, 1994: 22) savunusuyla sonuçlanacaktır.

Sofist düşünürler arasında ismi anılan ve özellikle Platon'un diyaloglarında sıklıkla ismi geçen Elisli Hippias'ın (İ.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısı) bu çalışma kapsamında ele alınması gereken en önemli düşüncesi *physis* (doğa yasası) – *nomos* (polisin ihdas edilmiş yasaları) ayrımına dairdir. Doğa yasası düşüncesi politik alanda ilk olarak sofist düşünürler tarafından dile getirilmiş ve doğanın kanunlarının polisin yasalarına üstünlüğü savunularak, polisin yasalarının doğa yasalarını örnek alması gerektiği söylenmiştir. Doğa yasası kavramı çağlar boyunca farklı anlamlara bürünerek, insanın doğayı incelemesi ve aklın ilkelerine göre normatif kanunlara ulaşmasına dair tanımlarla gelişmiştir. Hippias açısından doğa yasası insanların eşitliğini ortaya koymaktadır. Ancak *nomos* bu eşitliği göz ardı etmekte ve insanları sınıflandırmaktadır. “Doğada birbirine benzeyenler akrabadırlar ancak insanların tiranı olan yasa, doğayı bile zoru altında tutmak ister” (Platon, 2014a: 59). İnsanların eşitliğini savunan ve doğa yasasını gündeme getiren Hippias'ın toplumsal sınıf mücadelesinde demokratik ilkeler lehine konumlandığı söylemek mümkündür.

Hippias'ın inşaların eşitliği savunusunu daha açık bir şekilde dile getiren sofist düşünür Atinalı Antiphon'dur (İ.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısı).

Antiphon Atina polisi içerisindeki soylu-avam ayırımına karşı çıkarak “Asil babalardan olan çocuklara saygı gösteriyor ve onları onurlandırıyoruz fakat soylunun evinde doğmayanlara saygı da onur da göstermiyoruz” (Freeman, 1948: 137) cümlesini kurmuştur. Aynı zamanda Yunan-barbar ayırımını da eleştirerek doğa yasasının *nomosa* üstünlüğünü dile getirmiştir. “Yunanlı olsun barbar olsun hepimiz her şeyde aynı doğa ile doğuyoruz. Zorunlu olan doğa yasalarına itaat etmek tüm insanlar için geçerlidir” (Freeman, 1948: 137). Antiphon bu düşüncesi üzerinden adalet kavramına da odaklanmış ve *nomosun* insanların rızasını gerektirdiğini oysa doğa yasasının ilkelerine insanların mecburen uymak zorunda olduklarını dolayısıyla da birçok konuda *nomosun* ilkelerinin doğal olana zarar verdiğini, doğa yasasının ilkelerinin ise insanı özgür kıldığını savunmuştur (Kranz, 2014: 207). Antiphon *nomosun* insanların rızası ile ihdas edildiğini dile getirerek, “toplum sözleşmesi” fikrine gönderme yapmış adaletin *physis* ile sağlanabileceğini savunmuştur (Gagarin, 2002: 66). Bu görüşünü ortaya koyarken Gorgias’ın amaç haline getirdiği retorik sanatının, bahsettiği adaletsizliğin önemli bir aracı olduğunu ortaya koymuştur. Halk mahkemelerinde kişilerin retorik kabiliyetine göre kendilerini savunduklarını ve bu nedenle adil olanın retorik bilgisi zayıfsa haksızlık yapana karşı mağlup olacağını ilterek bu durumun adaletsizliğe kaynak olduğunu ifade etmiştir (Freeman, 1948: 137). Antiphon *nomosun*, doğa yasasının ilkelerine ve insanların eşitliği prensibine dayanan bir hukuk reformuyla yeniden düzenlenilmesini istediği görülmektedir. Bu duruşu geleneksel yönetim talebi bulunan soylulara bir karşıtlık sunduğu gibi demokrasi yönetimine geçilmiş olsa dahi insanların eşitliğine dayanmayan Atina polis sistemine de karşıtlıktır.

Gorgias’ın öğrencisi olduğu bilinen ve siyasal konular üzerinde aktif olduğu düşünülen Lykophon (İ.Ö. IV. yüzyılın ilk yarısı), Antiphon’un soylu avam ayırımı üzerine aktardığı ifadelerle benzer bir düşünceye sahiptir. “Asilliğin parlaklığı pek belli olmayan bir şeydir, şerefi yalnızca kelimelerdedir” (Freeman, 1948: 129). Lykophon’a ait olduğu bilinen bu cümle birçok kaynaktan geçmektedir. Cümle açık olarak soyluluk iddiasının

geçerli bir temelinin olmadığını, gelenek veya yasalarla temellendirildiğini ifade etmektedir. Lykophron'un bu düşünceye sahip olduğu Aristoteles tarafından da dillendirilmiştir (Aristoteles, 1995: 91).

Elealı Alkidamas (İ.Ö. V-IV. yüzyıl) da Antiphon'un *nomosa* dair düşüncelerine paralel ifadeler dile getirmiştir. Ancak felsefe aracılığıyla adaletili yasaların tesis edilebileceğini savunarak felsefenin “yasanın (*nomos*) erkini tehdit eden bir kale” (Aristoteles, 1995: 172) olduğunu savunmuştur. Alkidamas'ın bu çalışma kapsamındaki en önemli ifadesi, “tanrı herkesi hür kılmıştır, tabiat kimseyi köle kılmamıştır” (Şenel, 1968: 127) cümlesidir. Alkidamas Yunan dünyasında ilk kez ve açıkça köleliğe karşı duruş sergilemiştir (Ağaoğulları, 2006: 100). Atina polisindeki sınıfsal ayrımların ötesine geçerek en temel bölünmeye, özgür – köle ayrımına karşı çıkmıştır. Kölelik kurumunun XX. yüzyıla kadar süregeldiği düşünüldüğünde bu ifadenin önemi daha da açığa çıkmaktadır.

Eşitlik konusunda çarpıcı bir ifade ortaya koyan Khioslu Euthydemos (İ.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısı) “Her şey, herkese aynı zamanda ve aynı şekilde ve her zaman için aittir” (Platon, 2015b: 29) düşüncesini dillendirmiştir. Bu cümleye dair Platon ve Aristophanes gibi isimler bilgiye ulaşma, erdem ve ahlak konularına ilişkin yorumlarda bulunmuş olsalar da bu düşüncenin geri planında ekonomik anlamda bir eşitlik ideali olup olmadığı sorusu dikkat çekicidir. Euthydemos'un isminin geçtiği bir diyalogda kendisine *demosu* nasıl tanımladığı sorulduğunda, hayatlarını sürdürmek için gerekli imkanlara sahip olmayan yurttaşların en düşük gelirlilerinden oluştuğunu belirtmiştir (Xenophon, 1994). Bu perspektiften Euthydemos'un ekonomik anlamda eşitliği savunduğu yorumu yapılmıştır (Şenel, 1968: 128). Sofist düşünürlerden önce Pythagorasçılarının dostlar arasında her şeyin ortak olması gerektiğini savundukları bilinmektedir. Bu felsefeden etkilenmiş olma ihtimali düşünülen Platon da *Devlet* isimli eserinde koruyucular sınıfına her şeyin ortak olduğu bir yaşam tarzı öngörmüştür. Dolayısıyla Euthydemos'un da polis içerisinde ekonomik anlamda bir eşitlik savunmuş olma ihtimali bulunmaktadır. Bu bilgilerin yanı sıra Euthydemos'a dair aktarılması gereken diğer bir husus retorik sanatını kullanımına

ilişkindir. Protagoras ve Gorgias retoriği kötüye kullananların kendilerinin kabahati olmadığını, onların sanatı öğrettiklerini ve nasıl kullanıldığının kişilere ait bir karar olduğunu belirtmişlerdir (Platon, 2015a: 18-19). Bu konuda Platon'un Euthydemos'a dair ortaya koyduğu bir eleştiri vardır. Platon, Euthydemos'un retoriği eristiğe dönüştürdüğünü savunur. Eristik, tartışmalarda sadece kazanan tarafta yer almak için gerekirse kelimelerin anlamlarıyla oynayarak ve mantıksal olarak saçma addedilebilecek sonuçlara ulaşılsa dahi ortaya konulan tezin savunulması olarak tanımlanmıştır (Kerferd, 1981: 62). Euthydemos bu konuda fazlasıyla eleştirilmiş ve sofist düşünürlere dair olumsuz bakış açısının sebeplerinden birinin bu tavır olduğu savunulmuştur.

Antik Yunan dininin soyluların hakimiyetine sağladığı katkı daha önce dile getirilmiştir. Bu konuda yorumda bulunan sofist düşünürlerden bir diğeri Keoslu Prodikos'tur (İ.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısı). Prodikos insanlara faydası olan nesnelere ve bunlardan bazılarının kaşiflerinin tıpkı Antik Mısırılılarda olduğu gibi Yunan dünyasında da tanrılaştırıldığını dile getirmiştir. Bu nesnelere "eskilere tanrı olarak görünmüşler ve bunun için ekmeğe Demeter, şaraba Dionysos, suya Poseidon, ateşe Hephaistos gözüyle bakılmış" (K. Freeman, 1948: 130) ve tanrılaştırılmışlardır. Prodikos'un bu düşüncesinin yanında emeğe ilişkin cümleleri bu çalışma açısından daha önemlidir. Yukarıda kısaca aktarıldığı üzere Yunan soylusu için emek kullanılarak çalışmak erdemli bir davranış değildir ve bu sebeple de ücret karşılığı yapılan işlerle uğraşanlar, sofist düşünürlerinde maruz kaldığı gibi, soylularca hoş karşılanmamıştır. Ksenophon'un *Memorabilia* eserinde aktarıldığına göre Prodikos soylu bakış açısının tersine, "zenginleşmek için toprağı ekip biçen ya da sürülerine özen gösteren kişinin aynı zamanda ülkesine de faydalı olduğunu" (Ağaoğulları, 2006: 94) savunmuştur. Bu düşünceleri ileri süren Prodikos'un *demosun* saflarına yakın durduğu düşünülmektedir.

Tanrılar konusuna Prodikos'a benzer şekilde yaklaşan ve hem toplumsal kökenleri hem de yer aldığı politik konumlar sebebiyle önemli bir diğer isim Atinalı Kritias'tır (İ.Ö. 480-403). Kritias, Atina'nın soylu ailelerinden

birisine mensuptur. Gorgias'ın öğrencisi olduğu ve sofist olarak anıldığı bilinmesine karşın ücret karşılığı bir faaliyette bulunmamıştır. Atina oligarşi partisinin üyesi olan Kritias, Sparta hayranıdır ve Peleponnesos mağlubiyeti sonrasında Atina polisinde kurulan otuzlar tiranlığının başındaki kişidir (Arslan, 2014: 70). Protagoras gibi Kritias da bir doğa durumu tasarlayarak bakış açısına uygun bir toplum sözleşmesi kuramı aktarmıştır. *Sisyphos* isimli eserinde aktarılan doğa durumu, insanların bir araya geldiği ancak hukuka dayalı bir devlet düzeni tesis edilemediği için sorunların kuvvete başvurularak çözüldüğü bir senaryodur. Bu sorunu çözmek adına insanlar yasaları ihdas etmişler ve kanunlar aracılığıyla doğru ve yanlış, suçlu ve suçsuz belirleme yoluna gitmişlerdir. Ancak yasa aracılığıyla suçların önlenmesine ilişkin düşünce sadece insanların şahitliğinde yaptırma tabi olacağı için kurnaz bir insan tanrıları yaratmıştır. Yaratılan tanrılar insanlara her şeyden haberi olan ve her türlü kötülüğün cezasını verecek olan varlıklar olarak öğretilmiştir. Bu öğreti ile birlikte insanlar her ne koşulda olursa olsun izlendiklerine ve hata yaparlarsa cezalandırılacaklarına inanmışlardır (Kranz, 2014: 212-214). Kritias'ın bu düşüncesi akıl, erdem ve soy olarak diğerlerinden üstün olan ancak sayıca toplumun geri kalanlarından az olan aristokrat sınıfın ortaya çıkışı ve poliste düzeni nasıl kurduğunun resmidir. Kritias, doğa durumundaki insanların kaba kuvvete başvurarak istediklerini elde etmelerini onaylamamaktadır. Kimsenin emniyette olmadığı bu durumun çözümü yasa olarak tanıtılmıştır. Ancak Kritias tanrıları tasarımına ekleyerek karanlık çağlardan itibaren soyluların ve polis yönetimindeki azınlığın en önemli aracının nasıl ortaya çıktığına dair düşüncelerini ortaya koymuştur. Kritias sofist düşünürlerden eğitim almış ve bu eğitimi kendi düşüncesini şekillendirmek için kullanmıştır. Otuzlar tiranlığı döneminde binlerce kişiyi idam ettirmiştir. Thrasymakhos'un ifade ettiği şekilde adaleti gücünün belirlediğini ve gücü elinde tutanın kuralları belirlediği için aslında hiçbir kurala uymadığının kanıtı olacak şekilde yönetimini sekiz ay boyunca sürdürmüştür.

Platon'un diyaloglarında yer alan ve polise ilişkin düşüncelerini aktaran bir diğer sofist, Gorgias'ın öğrencisi Khalkedonlu Thrasymakhos'tur

(İ.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısı). Thrasymakhos'un bu çalışma açısından en önemli düşüncesi "doğruluk, güçlünün işine gelendir" (Platon, 2007: 18-19) ifadesidir. Thrasymakhos, polislerde yönetimde hangi sınıf ya da kişiler varsa doğru kavramını onların tanımladıklarını, dolayısıyla da doğru olmanın ya da iyi bir yurttaş olmanın tanımının bu yönetimlerce belirlendiğini savunmuştur. Atasal anayasa şeklinde adlandırılan ve ılımlı demokrasi dönemi olarak bilinen geçmişe ilişkin olumlamalar yaptığı bilinmektedir. Açıkça ifade etmese de demokratik sürecin geldiği noktaya dair çekinceleri olduğu düşünülmektedir (Şenel, 1968: 134). Yunanlıların diğer insanlardan üstün olduğuna dair ifadelerine de rastlanmaktadır (Freeman, 1948: 131). Bu düşünceleri bir araya getirildiğinde Thrasymakhos'un polislin geleneklerinden gelen "doğru" kabullerinin siyaset kurumu aracılığıyla yeniden tesis edilmesi gerektiğine inandığı yorumu yapılabilecektir.

Sonuç Yerine

Her toplumda olduğu gibi antik Atina toplumunda da gücü ele geçirmeyi ve kendi çıkarına ya da düşünce yapısına göre toplumun yönetilmesini isteyen gruplar olmuştur. Atina polisinde bu süreç doğrudan demokrasi yönetiminin kurulması, gelişmesi ve nihayetinde son bulmasına paralel olarak oligarşik grup ve demokratik grubun arasındaki çekişmenin tarihini yansıtmaktadır. Siyasal düşünce tarihi alanına katkı sağlamaya çalışan bu incelemede ele alınan sofist düşünürler bu güç mücadelesinin doğrudan içerisinde yer almasalar da verdikleri eğitim, kaleme aldıkları eserlerle bu sürece dahil olmuşlardır. Sofist düşünürlerin bir okul oluşturmadığı ve belirli ilkeler üzerinden faaliyet göstermedikleri daha önce aktarılmıştır. Bu inceleme sürecinde de kişilerin birbirlerinden farklılıkları ve farklı toplumsal sınıflara ilişkin söylemlerde buldukları ortaya konmuştur. Ancak birçoğunun *metoikos* olmasından kaynaklanmış olabilecek yakınlıklar ve aralarında bulunan öğrenci öğretmen ilişkisi nedenleriyle benzer doğrultuda düşünceler de dillendirilmiştir. Aralarındaki benzerlik ve farklılıklar bir yana, Atina polisinde birçok alanda yenilikler ortaya koymuşlardır.

Sofist isimlerin birçoğu demokratik sistemin tarafında ve aristokrat hakimiyetine karşı pozisyon almış olsalar da geleneksel düzeni savunan ve Kritias'da görüldüğü üzere doğrudan soyluların yönetim hakkına odaklanarak faaliyet gösteren isimler de sınıf mücadelesini etkilemiştir. Sofist düşünürlerin çoğunluğu Atina polisi vatandaşı olmadığı için Atina polisi yasalarına ve kültürel inanışlarına evrensel doğrular olarak yaklaşmamışlar ve yasanın insan yapımı, değiştirilebilir kararlar olduklarını savunmuşlardır. Bu iddiaları aristokratların etkin olduğu Atina polisinde sarsıcı bir durum oluşturmuştur. Bu kritik iddianın ötesine geçilerek Yunanlıların dışındaki diğer bütün insanları barbar olarak tanımlayan ve köleliği doğal kabul eden bir ortamda insanların eşit olduğu dillendirilmiş ve hatta Alkidamas örneğinde görüldüğü üzere kölelik olgusuna karşı çıkmıştır. Alkidamas'ın savunusu modern zamanların dahi ötesinde bir düşüncedir. Epistemolojik bakış açıları ve hakikatin bilgisinden çok pratik bilginin edinilmesine ve insana fayda sağlamasına odaklanarak ortaya koydukları retorik eğitimi Atina polisinin toplumsal yaşamında ciddi dönüşümleri sağlamıştır. Sıradan insanların, mülk sahibi olmayanların ve zenginleşen demiourgoi sınıfının sesini ve gücünü yükselterek doğrudan demokrasinin anlam bulduğu ve bugün dahi incelemelere konu olduğu dönemin inşasında rol oynamışlardır. Dolayısıyla, Atina polisinin en parlak dönemi olarak adlandırılan İ.Ö. V. yüzyıl, sofist düşünürlerin de yüzyılıdır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Aristoteles. (1995). *Retorik*. (M. H. Doğan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (2006). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (2014). *Atinalıların Devleti*. (A. Çokona, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arslan, A. (2014). *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bakırzeker, G. (2008). Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 17–51.

- Bonnard, A. (2011). *Antik Yunan Uygarlığı İlyada'dan Parthenon'a*. (K. Kurtgözü, Çev.). İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Bonnard, A. (2012). *Antik Yunan Uygarlığı Antigone'den Sokrates'e*. (K. Kurtgözü, Çev.). İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Cartledge, P. (2013). *Pratikte Antik Yunan Siyasi Düşüncesi*. (K. Tanrıyar, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelen, G., & Altay, A. A. (2020). Akademik Çalışmalarda Sofist Düşüncülere Dair İçerik Analizi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII(2), 151–168.
- Copleston, F. (1997). *Ön-sokratikler ve Sokrates*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Croix, G. E. M. de Ste. (2013). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*. (Ç. Sümer, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Freeman, C. (2013). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (S. K. Angı, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Freeman, K. (1948). *Ancilla to the Pre-Socratic Philosophers*. New York: Harvard University Press.
- Gagarin, M. (2002). *Antiphon the Athenian Oratory, Law, and Justice in the Age of the Sophists*. Austin: University of Texas Press.
- Garver, E. (2004). Can Virtue Be Bought? *Philosophy and Rhetoric*, 37(4), 383–383.
- Gibert, J. (2006). The Sophists. C. Shields (Haz.), *The Blackwell Guide to Ancient Philosophy* (ss. 27–51). Malden: Blackwell Publishing.
- Grote, D. (1994). Callicles 'Use of Pindar's Νόμος βασιλεύς : Gorgias 484B. *The Classical Journal*, 90(1), 21–31.
- Grote, G. (2009). *A History of Greece Volume I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guthrie, W. K. C. (1971). *The Sophists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guthrie, W. K. C. (1999). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. (A. Cevizci, Çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Hansen, M. H. (2006). *Polis An Introduction to the Ancient Greek City-State*. New York: Oxford University Press.
- Harman, C. (2013). *Halkların Dünya Tarihi Taş Devri'nden Yeni Binyıla*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Kallet, L. (2009). The Athenian Economy. L. J. Samons (Haz.), *The Age of Pericles* (ss. 70–96). New York: Cambridge University Press.

- Kerferd, G. B. (1981). *The Sophistic Movement*. New York: Cambridge University Press.
- Kranz, W. (2014). *Antik Felsefe*. (S. Y. Baydur, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Laertios, D. (2007). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (B. Ural, Haz., C. Şentuna, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MacPhail, E. (2019). Peri theön: The Renaissance confronts the gods. *Philosophical Readings*, 11(2), 63–67.
- Marx, K. (2000). *Karl Marx Selected Writings*. (D. McLellan, Haz.). Oxford: Oxford University Press.
- Mcneill, W. H. (2007). *Dünya Tarihi*. (A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Nafissi, M. (2004). Class, Embeddedness, and the Modernity of Ancient Athens. *Comparative Studies in Society and History*, 46(2), 378–410.
- Nietzsche, F. (2015). *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*. (G. Aytaç, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2007). *Devlet*. (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcöz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2014a). *Protagoras*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2014b). *Theaitetos*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2015a). *Gorgias*. (M. Rifat & S. Rifat, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2015b). *Kratylos*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Robinson, E. W. (2007). The Sophists and Democracy Beyond Athens. *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, 25(1), 109–122.
- Russ, J. (2014). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*. (Ö. Doğan, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Şenel, A. (1968). *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şenel, A. (2014). *Siyasal Düşünceler Tarihi Tarih Öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Düşünüş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Thomson, G. (1991). *Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler Tarihöncesi 2*. (C. Üster, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Todd, S. (1998). The rhetoric of enmity in the Attic orators. P. Cartledge, P. Millett, & S. von Reden (Haz.), *Kosmos Essays in Order, Conflict and Community in Classical Athens* (ss. 162–169). Cambridge: Cambridge University Press.
- Vidal-Naquet, P. (2013). *Kara Avcı Yabanlık Akıl'a Karşı*. (Z. Atay, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Weber, M. (1946). *From Max Weber: Essays in Sociology*. (H. H. Gerth & C. W. Mills, Haz.). New York: Oxford University Press.
- Xenophon. (1994). *Memorabilia*. (A. L. Bonnette, Çev.). New York: Cornell University Press.
- Yalçınkaya, A. (2011). Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset. M. A. Ağaoğulları (Haz.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi* (ss. 17–91). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yetiş, M. (1999). Antik Atina'da Demokrasinin Gelişimi: Soloncu Pasif Devrimden Peisistratos'un Tiranlığına. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(2).